

WIE ZORGT ER VOOR EEN ÉCHTE GROENE REVOLUTIE?

Jan Aertsen en Dirk Barrez

MO* PAPER

nummer 20 – juni 2008

www.mo.be

MO*papers is een serie analyses die uitgegeven wordt door Wereldmediahuis vzw. Elke paper brengt fundamentele informatie over een tendens die de globaliserende wereld bepaalt. MO*papers worden toegankelijk en diepgaand uitgewerkt.

MO*papers worden niet in gedrukte vorm verspreid. Ze zijn gratis downloadbaar op www.mo.be. Bij het verschijnen van een nieuwe paper wordt een korte aankondiging gestuurd naar iedereen die zijn of haar e-mailadres bezorgt aan mopaper@mo.be (onderwerp: alert)

Redactieraad MO*papers: Bart Bode (Broederlijk Delen), Gerrit De Vylder (Lessius Hogeschool Antwerpen), Ann Cassiman (Departement Sociale en Culturele Antropologie, KU Leuven), Nathalie Holvoet (Instituut voor Ontwikkelingsbeleid en -beheer Universiteit Antwerpen), Jan Vannoppen (Velt), Rudy De Meyer (11.11.11), Bart Horemans (11.11.11), Catherine Vuylsteke (De Morgen), Gie Goris (MO*), Lieve De Meyer (eindredactie), Emiel Vervliet (hoofdredacteur).

Jan Aertsen was 19 jaar algemeen directeur van de ngo Vredeseilanden. Hij studeerde af als landbouwingenieur en werkte enkele jaren op het platteland van Rwanda. In Coopibo en later bij Vredeseilanden bleef hij actief in de internationale samenwerking. Onder zijn leiding groeide Vredeseilanden uit tot een organisatie die werkt aan inkomensverhoging voor boerenfamilies over de hele wereld. Jan Aertsen was ook actief lid van de Ekstermolengroep, een denktank over de kwaliteit, coherentie, rol en de plaats van ontwikkelingssamenwerking.

Dirk Barrez - www.dirkbarrez.be - is auteur van o.a. de bestsellers *Ik wil niet sterven aan de XXste eeuw* en *De antwoorden van het antiglobalisme*. Als tv-journalist voor VRT maakte hij o.a. 50 lange reportages en documentaires, ook op dvd zoals *Het Gezicht van de Honger*, *Argentinië. Hoe een rijk land arm wordt*, *Het verhaal van Philips Hasselt* en *KOE 80 heeft een probleem*. Die laatste is intussen ook een boek. Hij publiceert regelmatig PALA.be, zijn gratis e-brief over onze globaliserende wereld www.pala.be

Informatie: mopaper@mo.be of MO*paper, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel

Suggesties: emiel.vervliet@mo.be

Wereldmediahuis is ook uitgever van het maandblad MO* en van de mondiale nieuwssite www.mo.be (i.s.m. het nieuwsagentschap IPS-Vlaanderen).

Overname van de teksten is toegestaan mits toestemming van auteur en uitgever.

[inleiding]

Maakt u zich zorgen over de voedselcrisis? Dat hoeft eigenlijk niet, want de oplossing voor die voedselcrisis is heel eenvoudig. Lees even mee voor u ons gek verklaart. In de wereld leven 2,5 miljard mensen van de landbouw – boeren, boerinnen en hun kinderen. Zij zijn perfect in staat om de wereld van voldoende voedsel te voorzien. Overal waar boerenfamilies over voldoende en goede grond beschikken en over de middelen om te investeren in een productieve landbouw, leveren zij ronduit schitterende prestaties. Zij kunnen de oplossing bieden voor de stress die wij met ons allen de voorbije decennia door de wereld hebben gejaagd: we hebben de landbouw en de boeren aan hun lot overgelaten, de voedselproductie doen stokken, de prijzen laten stijgen en de honger en de ondervoeding laten toenemen en we vullen nog liever onze benzinetanks met zogenaamde biobrandstoffen dan mensen te laten eten. Tot voor kort heerste honger vooral op het platteland. Nu raken zelfs de steeds talrijker arme stadsbewoners niet langer aan betaalbaar eten. Maar het kan anders, en veel beter.

EEN AANGENAME WAARHEID FAMILIALE BOEREN KUNNEN DE WERELD VOEDEN

Velen zijn ervan overtuigd dat de industriële landbouw nodig is om de wereld te voeden, dat het niet anders kan. Maar ze geloven dat al te gemakkelijk. De werkelijkheid is dat een duurzame familiale landbouw veel beter presteert en kan presteren dan de agro-industrie.

Voortdoen zoals we bezig zijn, is geen optie

De kritiek op de huidige moderne landbouw is intussen wijdverbreid en stevig onderbouwd. Nog maar net, op 15 april 2008, is een studie voorgesteld over de werking van onze mondiale landbouw. Vierhonderd wetenschappers hebben er, op vraag van Wereldbank en FAO, drie jaar lang aan gewerkt. Hun conclusie: voortdoen zoals we bezig zijn, is geen optie. Wetenschap en technologie hebben de productiviteit sterk verhoogd. Maar de opbrengsten zijn heel ongelijk verdeeld geraakt. Daarenboven blijken de ecologische nadelen en de sociale kosten ondraaglijk hoog. Daarom, aldus deze wetenschappers, moet de landbouw het geweer van schouder veranderen en veel kritischer zijn voor er alweer een nieuwe technologie wordt ingezet. We moeten ons natuurlijke kapitaal aan grond, water, enzovoort beschermen en werk maken van een agro-ecologische landbouw die gebruik maakt van natuurlijke mest en traditionele zaden, die meer de natuur haar werk laat doen en die de afstand tussen de landbouwproductie en de consument verkleint.

Is dat echt mogelijk? Zeker! In de wereld leven 2,5 miljard mensen van de landbouw – boeren, boerinnen en hun kinderen. Overal waar deze boerenfamilies over voldoende en goede grond beschikken en over de middelen om te investeren in een productieve landbouw, leveren zij ronduit schitterende prestaties. Zij zijn perfect in staat om de wereld van voldoende voedsel te voorzien. Bovendien zijn de opbrengsten van hun landbouw veel gelijkverdeelde en doen ze de natuur veel minder geweld aan.

Als het over produceren gaat, scoren de familiale boeren beter

Een korte reis rond de wereld kan overtuigen. In vele regio's produceren kleine en middelgrote boerderijen voor de lokale en de nationale markt. En ze bewijzen dat ze productiever en efficiënter kunnen zijn dan de grote, industriële exportbedrijven. Neem Brazilië, vooral bekend als agro-industrieel exportland van soja, vlees, suiker en zogenaamde biobrandstoffen. Maar zeker in Zuid-Brazilië bloeit gelukkig ook nog de familiale landbouw. Waar het landschap heuvelachtig is en dus onaantrekkelijk voor de monocultuur van soja, springt onmiddellijk de grote diversiteit van gewassen in het oog. Maar laten we de cijfers spreken. Van alle landbouwbedrijven in dit uitgestrekte land zijn er 85 procent familieboerderijen. Die beschikken slechts over 42 procent van de grond. Maar zij slagen erin om bijna 40 procent van de landbouwproductie voort te brengen en ruim de helft van de basisvoedselproductie.

Een criticus kan opmerken dat de familiale landbouwers dan wel evengoed maar toch niet beter presteren dan de industriële landbouw. Bedenk dan wel dat veertig procent van die familiebedrijven aan overlevingslandbouw doet, helemaal geen geldelijk inkomen oplevert en weinig of geen deel uitmaakt van de markt. Ze zijn gewoon te arm aan kapitaal om goed te kunnen werken. Veel zinvoller en leerrijker is het om de agro-industrie te vergelijken met het ene derde van de familiale bedrijven dat wel over voldoende middelen beschikt. Zij nemen het gros van de familiale productie voor hun rekening. Hun productiviteit is dus merkkelijk hoger dan die van de agro-industrie. Met andere woorden, wanneer er voldoende wordt geïnvesteerd in de familiale landbouw, doet die het duidelijk beter dan de agro-industrie. En als het erop aankomt de boeren te laten leven van hun werk, scoort de familiale landbouw ronduit onvergelijkbaar beter. Op dit ogenblik maken sojabonen 42 procent van de Braziliaanse landbouwproductie uit, ze pikken 45 procent van alle graanvelden in... en ze bezorgen werk aan amper 5,5 procent van de boeren en landarbeiders.

Redenen genoeg dus om te kiezen voor de familiale landbouw. Daarom ook steunt een organisatie als Vredeseilanden de Braziliaanse familiale boerenbeweging Fetraf met haar 750.000 boerenfamilies. Het verhaal van de wisselwerking die deze beweging nastreeft met de politiek, de samenleving en de economie is te boeiend om eraan voorbij te gaan. Fetraf – voluit de federatie van arbeiders in de familiale landbouw – ziet zich allereerst als een syndicale organisatie om de belangen van haar leden te verdedigen en is trouwens geïntegreerd in de grootste Braziliaanse vakbondscentrale CUT.

Ten tweede heeft Fetraf ook een economische visie op lange termijn uitgewerkt die haar inspireert om zelf alternatieven te ontwikkelen voor de verwoestende agro-industrie en grootdistributie. De leden van Fetraf kiezen voor zoveel mogelijk zelfvoorziening en productie voor de lokale en Braziliaanse markt. Ze willen daarenboven niet alleen produceren maar ook zelf verkopen en daarvoor zoeken ze rechtstreeks contact met de consumenten, hun klanten. En tussendoor willen ze hun landbouwproducten zo mogelijk ook verwerken tot producten die meer waard zijn, zeg maar kaas en wijn in plaats van melk en druiven. Het is hun ambitie om economisch onafhankelijk te zijn en de hele voedselketen van boer tot consument zelf in handen te nemen. Voor die economische activiteiten organiseren ze zich in coöperaties, van kleine groepen die in de stad een boerenmarkt en -winkel uit de grond stampen tot grote coöperaties die het platteland van elektriciteit voorzien of zelfs een failliete staatsmelkerij overnemen, daarbij een multinational het nakijken geven en nu melk leveren aan supermarkten. Alomtegenwoordig in Brazilië maar vooral sterk in de

zuidelijke en noordoostelijke staten is ook de kredietcoöperatie van Fetraf, ontzettend belangrijk voor boeren die geld nodig hebben om te investeren. Maar de visie en werking van Fetraf gaan nog verder. Zij wil een duurzaam alternatief bieden, ook op ecologisch vlak. En dus kiest Fetraf voor agro-ecologische landbouw, zonder pesticiden.

En ten derde wil Fetraf voluit wegen op de politieke vertegenwoordigers en een overheidsbeleid afdwingen dat de belangen van de familiale landbouwers op het oog heeft en hun economische alternatieven kansen geeft en steunt. Heel interessant is dat Fetraf erin geslaagd is de familiale boeren te laten toeleveren aan het overheidsprogramma *Fome Zero* dat de honger in Brazilië wil uitroeien. Zo winnen zowel de boeren op het platteland als de armen in de stad. Fetraf wil niet alleen wegen op het vlak van de landbouw, maar streeft ook een goed overheidsbeleid na op andere maatschappelijke terreinen zoals onderwijs.

We blijven nog even in Latijns-Amerika, in de tropische gebieden. Familiale boeren verbouwen er dikwijls meer gewassen op één veld. Het is een veel voorkomende praktijk, want veertig procent van de maniok, wel zestig procent van de maïs en maar liefst tachtig procent van de bonen wordt geteeld in combinatie met andere gewassen. Het gaat hier dus om de belangrijkste voedingsgewassen. Onderzoek wijst uit dat deze boeren opbrengsten realiseren die twintig tot zestig procent hoger liggen dan bij de monocultuur van de industriële landbouw. Opnieuw blijkt ook dat zij bovendien meer werkgelegenheid creëren, zodat veel meer mensen er een goed inkomen aan overhouden.

Familiale landbouw, pijler van welvarende samenlevingen

Laten we naar Azië reizen, het veruit meest bevolkte continent. Daar heeft China de meest indrukwekkende prestatie van de jongste decennia neergezet. Het land is er tussen 1981 en 2001 in geslaagd om vijfhonderd miljoen mensen – een half miljard – uit de armoede te krijgen. Dat is in de eerste plaats een verhaal van de landbouw en van het platteland, waar de armoede in die periode daalde van iets meer dan driekwart van de bevolking tot twaalf procent. Het geheim achter dit succes is divers. De Chinese – kleine familiale – boeren kregen meer gebruiksrechten op hun grond, de overheid biedt betere prijzen voor hun producten en ze kunnen hun voordeel doen met een deels vrijgemaakte interne markt. Het respect voor de familiale landbouw speelde in dit alles dus een grote rol. Het resultaat was een bijna ongelooflijke groei van de productie, veel sneller dan die van de bevolking, en van de productiviteit. Die revolutie joeg de rentabiliteit van de landbouw omhoog en bood vervolgens kansen – want er kwamen mensen en middelen vrij – om te kunnen investeren in industrialisering. En voor de opkomende industrie was een bloeiend platteland dan weer de belangrijkste afzetmarkt.

Net zoals in China is het tevoren verlopen in Taiwan en Zuid-Korea, die op basis van een beschermde en succesvolle landbouw razendsnel uitgroeiden tot geïndustrialiseerde welvaartsstaten. Vietnam loopt ook min of meer in dezelfde sporen. Het mag dan ook niet verbazen dat dit land attent is voor zijn eigen voedselzekerheid. Op termijn is die bedreigd door de snelle industrialisering en het al even snelle uitdijen van de steden. Daarom wil Vietnam die expansie niet langer toelaten op de beste landbouwgronden, maar wel in minder vruchtbaar en/of meer heuvelachtig gebied. Daarom ook legt de overheid beperkingen op aan de export van rijst, het basisvoedsel van de Vietnamezen. Zo is beslist om in 2008 maximaal 3,5 miljoen ton rijst uit te voeren

en niet 4 of zelfs 4,5 miljoen ton. Op die manier moet de druk op de prijs verminderen en moet de kom rijst betaalbaar blijven voor alle Vietnamezen.

Het Europese landbouwmodel

Het succes van de industrialiserende Aziatische economieën, onder andere ook dankzij een beschermde en performante vooral familiale landbouw, komt niet uit de lucht vallen. Wie even terugreist in de tijd, ziet dat de Europese landen die weg zijn voorgegaan. Ook zij kenden eerst hun landbouwrevolutie en bleven hun grotendeels familiale landbouw respecteren. Zo konden zij de winsten uit die sector gebruiken voor hun industriële ontwikkeling, waarbij ze het evenwicht met het platteland en de plattelandseconomie voor ogen bleven houden.

Europa heeft er alle belang bij om zijn familiale landbouw in goede vorm te houden. Die is namelijk in staat om de Europeanen te voeden, niet onbelangrijk wanneer de voedselonzekerheid toeneemt en je maar moeilijk blind kunt vertrouwen op de wereldmarkt om je te bevoorraden. Het is ook veel meer ecologisch verantwoord om het Europese eten vooral in Europa zelf te kweken dan te steunen op een ecologisch meer belastende agro-industriële landbouw elders. Daarenboven pak je in dat geval het voedsel af van de armen in het Zuiden. De meeste Europeanen kunnen goed betalen voor dat eten, de armen in de slums van het Zuiden kunnen dat amper of zelfs niet.

Familiale boeren presteren over de hele lijn beter dan de industriële landbouw

De familiale landbouw produceert veel meer per hectare dan de industriële landbouw. Hij is dus merklijk productiever. Maar daarmee is het verhaal nog lang niet af. Want terwijl de grootschalige agro-industrie de boeren laat uitsterven en de naburige steden laat verkommeren, scoort een performante familiale landbouw onvergelijkbaar beter. Hij draagt in grotere mate bij aan de economische ontwikkeling en de welvaart in de streken waar hij het voortouw mag nemen, omdat hij zijn inkomen vooral in eigen streek spendeert. Zo komt het dat in streken waar vooral familiale bedrijven bloeien, ook de omliggende steden floreren: er zijn meer lokale handelszaken, meer aangelegde straten en trottoirs, meer scholen, parken, kerken, clubs, kranten, een betere dienstverlening, een hogere werkgelegenheid en een sterkere participatie van burgers aan het gemeenschapsleven. Dat alles blijkt uit studies waarvan de oudste teruggaat tot het Californië van de jaren veertig van vorige eeuw.

En nog is het verhaal niet af, want als de familiale landbouw ook ecologisch te werk gaat, zorgt hij ook beter voor het milieu. Een agro-ecologische landbouw minimaliseert namelijk de inputs van buitenaf aan geïmporteerd veevoer, chemische meststoffen of pesticiden tot het uiterste. Zijn energiebalans is veel positiever, hij springt zuiniger om met de schaarse watervoorraden en verhoogt de vruchtbaarheid van gronden... en brengt toch meer op dan de moderne hightechlandbouw die volledig steunt op externe inbreng.

We kunnen dus best gelukkig zijn met deze aangename waarheid: de familiale landbouw kan de wereldbevolking voeden, morgen en over vijftig jaar, en dat op een duurzame wijze. Dat is de kracht van een boerenlandbouw.

DE ROL VAN DE OVERHEID EN VAN GOED BESTUUR

De familiale boeren kunnen dus de hele wereld aan eten helpen. En ze kunnen dat beter dan de agro-industrie. Maar dan moet de overheid eindelijk haar verantwoordelijkheid opnemen.

De wereld moet nu echt kiezen voor duurzame familiale landbouw en tegen een agro-industriële landbouw die geen plaats laat voor boeren. Dat is de echte groene revolutie. Er is een globaal landbouwbeleid nodig waarbij landen en regio's het recht hebben om deze vorm van landbouw op te zetten en erin te investeren. Maar zoiets komt niet vanzelf, ook al heerst er momenteel wel een gunstige wereldconjunctuur die het belang van de landbouw aan het herontdekken is. Na tientallen jaren van verwaarlozing in vele landen, zeker in Afrika, moeten overheid en samenleving dringend middelen vrijmaken voor een productieve landbouw. We hebben met andere woorden een ander landbouwbeleid nodig, zowel op mondiaal en regionaal vlak als op nationaal vlak.

Verlies-verliessituatie

De voorbije decennia zijn de landbouw en de voedselproductie in vele landen verwaarloosd en uitgeleverd aan de werking van de wereldmarkt. Dat is ook de weg die we allemaal samen bewandelen door de landbouw 'toe te vertrouwen' aan de Wereldhandelsorganisatie. Vele familiale landbouwers zijn intussen zo arm (gemaakt) dat ze eenvoudigweg niet kunnen investeren om meer te produceren. Wanneer de prijs van hun product in enkele decennia terugvalt op een derde of zelfs een zesde, verdienen ze dus alleen al daardoor zoveel keer minder. En als erosie, of droogte, of gebrek aan zaaigoed, mest, trekdieren of werktuigen hun schaarse opbrengsten nog verminderen, jaagt dat hun inkomen nog verder naar beneden. We kunnen het niet genoeg herhalen. Er zijn op aarde één miljard arme boeren en boerinnen die zelfs geen trekdier, laat staan een tractor hebben. Dikwijls hebben ze zelfs geen eigen grond. Wie dan durft vertellen dat de oplossing erin bestaat dat ze beter moeten kunnen concurreren op de wereldmarkt, die dwaalt. Je kunt hen niet laten concurreren met de

paar tientallen miljoenen boeren die over de meeste en de beste gronden beschikken, over een tractor en andere machines, over de beste zaden, over mest, over krediet, zelfs over financiële steun en marktbescherming – allemaal zaken die zij niet hebben. Dat is alsof je een voetbalwedstrijd zou laten spelen tussen het wereldelftal van Milaan en een duiveltjesploeg uit je eigen gemeente, geen eerlijke wedstrijd dus. En denk maar niet dat de recentelijk stijgende prijzen dit alles zouden kunnen compenseren. Vele boeren zijn intussen zelfs zo weinig productief dat ze zelf ook dikwijls voedsel moeten kopen.

Aan de conclusies valt niet te ontkomen. De manier waarop we de wereldeconomie laten functioneren, ondergraaft de landbouwproductie, ondermijnt het platteland, creëert armoede en zelfs honger. Deze slechte globalisering verarmt veel landen en doet ongelijkheid oprukken. Ze vernietigt het leefmilieu en maakt het leven kapot, ze legt een hypotheek op elke opbouw van welvaart, jaagt de mensen weg van hun grond en dwingt hen tot migratie. Anderhalf miljard verarmde landbouwers en hun families zijn terechtgekomen in slums waar ze een tweede keer het slachtoffer worden van het mondiale wanbeleid. De eerste keer moesten ze hun grond verlaten, nu kunnen ze geen voedsel meer kopen omdat het te duur is... Ironisch genoeg is de reden daarvoor dat de familiale landbouwers de middelen en de kansen zijn ontzegd om voldoende voedsel te produceren. Zo is onze wereld beland in een spiraal naar beneden, in een verlies-verliessituatie, zowel voor de boeren als voor de armen in de stad.

De liberalisering begint bitter te smaken

De roep van de voorbije decennia naar vrijmaking van de landbouwmarkten – ‘Voer toch goedkoop voedsel in uit het buitenland!’ – begint bitter te smaken. Dat voedsel is ten eerste niet meer zo goedkoop. En ten tweede verkiest een aantal traditionele exportlanden in deze tijden van slechtere oogsten en tekort hun voedsel zelf te houden, hoe zou je zelf zijn? Zelfs vroeger was het al niet verstandig om bijvoorbeeld in West-Afrika de voorkeur te geven aan Aziatische rijst. Die import is misschien goedkoper, maar je houdt geen leefbare samenleving over. Want hierdoor verloren de eigen boeren bij honderdduizenden hun baan zonder enig uitzicht op ander fatsoenlijk werk in eigen land. Van industrie of andere welvaartsapparatuur is er immers weinig sprake. Hoe ga je die invoer dan betalen? Dat was vroeger al een terechte vraag, die nu, met de gestegen prijzen, nog prangender is geworden. En ze krijgt het gezelschap van nog een vervelende vraag: waar ga je die rijst kunnen kopen? De ‘bollebozen’ van Wereldhandelsorganisatie, Internationaal Monetair Fonds, Wereldbank en alle landen die een volledig vrije landbouwhandel voorstaan, moeten toch eens uitleggen waarom ze vinden dat samenlevingen beter niet zoveel mogelijk zelf voor hun eten zorgen, maar best afhankelijk zijn van andere regio's.

Het mondiale wanbeleid van dichterbij bekeken

Hoe is het zover kunnen komen? Hoe konden we zo dom zijn? Laten we eens kijken hoe het eraan toegaat in de Wereldhandelsorganisatie. Handel krijgt er vanzelfsprekend de absolute prioriteit. De aanpak is gestoeld op vroegere ervaringen met het wegwerken van allerlei belemmeringen voor industriële producten. Vertegenwoordigers van kleinere landen lopen veelal verloren in die al te ongelijke technisch-juridische strijd tussen kleine en grote landen. Maar vooral, zo is ook de landbouw verzeild geraakt in dit technische handelsdebat dat elk publiek debat meteen op onverantwoorde wijze verengt. Want belangrijke doelstellingen als ontwikkeling of duurzame economie komen op die manier gewoon niet aan bod.

Om die pil te verzachten, wordt een konijn uit de hoed getoverd: *aid for trade*. ‘We gaan de arme landen helpen om deel te nemen aan het internationale handelsspel.’ Zeker als het over landbouw gaat, is dit de spreekwoordelijke pleister op het houten been. Dit lost absoluut niets op, want zo ondersteun je net het verkeerde soort handel, namelijk een op de wereldmarkt gerichte exportlandbouw... terwijl de oplossingen juist moeten komen van een productieve familiale landbouw die in de eerste plaats werkt om de mensen in eigen streek, land of regio te voeden. De wereldmarkt kan in dat verhaal hoogstens een aanvullende rol spelen.

Als sommige ontwikkelingslanden niet willen meespelen in het verhaal, beschikken de dominante landen nog over andere overtuigingsmiddelen. Zo kan de instemming van sommige regeringen gekocht worden met ‘ontwikkelingshulp’ of wordt er gedreigd met het verminderen of stopzetten van die hulp. We mogen hiervoor gerust het woord chantage bovenhalen.

En wanneer het ondanks alles niet lukt om binnen de Wereldhandelsorganisatie tot een akkoord te komen, is er nog een alternatief. Grote landen als de Verenigde Staten nemen dan hun toevlucht tot zogenaamde bilaterale handelsakkoorden met afzonderlijke landen. Een handelsblok als de Europese Unie probeert regionale handelsakkoorden te sluiten met groepen van landen uit de Cariben, Afrika en de Stille Oceaan, de zogenaamde ACS-landen. Dat zijn de Economische Partnerschapsakkoorden of EPA’s (van het Engelse *Economic Partnership Agreement*). Hetzelfde wil de EU bereiken van Centraal-Amerika en de Andeslanden. Telkens komt het erop neer dat de grote landen de economie en ook de landbouw van de kleinere, arme landen willen openwringen voor de internationale markt ten nadele van hun lokale markt en hun inbedding in regionale markten.

Falende en dubieuze nationale overheden

Overall in de wereld moeten landen waken over de welvaart en het welzijn van hun burgers. Zij hebben de grote verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat hun familiale duurzame landbouw – die hun bevolking kan voeden en tegelijk een sterke motor is voor een gezonde economie – niet van de kaart wordt geveegd. Het is doodjammer om te moeten vaststellen dat de meeste regeringen die verantwoordelijkheid ten aanzien van hun bevolking niet nemen. Zowel in de Wereldhandelsorganisatie, ten aanzien van andere internationale instellingen of tegen grote economische machten als de VS of de Europese Unie verzuimen zij hun familiale landbouwers en hun economie te verdedigen.

De meest uitgesproken voorstanders van de open wereldmarkt zijn natuurlijk de grote landbouwexporteurs zoals Argentinië, Australië, Brazilië, Canada, Chili, Indonesië, Pakistan, Thailand en Zuid-Afrika. We vinden ze in de zogenaamde Cairnsgroep en in de groep G20. Tot die laatste groep behoren ook China en India. Agro-industriële exportlanden als Brazilië, Indonesië en Zuid-Afrika, en ook wel India, nemen op het internationale handelstoneel een heel dubieuze houding aan die bovendien verstoring werkt. Zeker zij hebben ook een heel belangrijke familiale landbouw die van cruciaal belang is voor hun eigen duurzame ontwikkeling en toch verdedigen zij in de Wereldhandelsorganisatie en elders een beleid dat daar volledig haaks op staat. Samen met de andere exporteurs kanten zij zich tegen elke vorm van overheidstussenkomst, die zij als marktverstoring beschouwen. Ze willen de markten van de VS en de Europese Unie openbreken voor hun export. Als zij vrij spel krijgen,

tekenen we voor een weinig duurzame landbouw die de meeste boeren in de wereld uitstoot – onder wie ook ontzettend veel boeren in die landen zelf – en die het milieu niet ontziet of zelfs vernietigt.

Dringend gevraagd: voorrang voor de lokale en regionale landbouw

'WTO out of agriculture!' Deze slogan is vaak te horen op betogingen tegen de Wereldhandelsorganisatie. Boerenbewegingen uit heel de wereld, uit Noord en Zuid, uit Oost en West, komen hiervoor op. Het is vandaag zonneklaar wat er nodig is voor een duurzame landbouw, een landbouw die meest productief is en een goede economische ontwikkeling schraagt, die de inkomens goed weet te verdelen onder zoveel mogelijk boeren en hen goed laat leven en die ecologisch niet over de schreef gaat. Daarvoor hebben we met ons allen een familiale landbouw nodig en daarvoor verdient de lokale en regionale marktwerking voorrang boven de wereldmarkt. Want daarin presteert die familiale landbouw het best.

Voedselsoevereiniteit geen rem voor economische ontwikkeling

Om voorrang te geven aan de lokale landbouw, moeten overheden kunnen beschikken over een onaantastbaar recht op voedselsoevereiniteit. Dat is het recht om hun landbouw in eigen handen te nemen in plaats van hun landbouw en voedselproductie voortdurend verder te liberaliseren en over te leveren aan de wereldmarkt. Geloof niet dat zoiets een rem zet op economische ontwikkeling, integendeel. Want dat is net wat alle rijke landen en de Europese Unie altijd hebben gedaan, dat is ook wat China heeft gedaan.

Op dit ogenblik kan de indruk leven dat dit probleem niet zo belangrijk is, maar er blijft een grote nood aan prijsstabiliteit en minimum leefbare prijzen in de landbouw. Overheden moeten opnieuw beseffen dat de markt, en zeker de wereldmarkt, voor voedsel niet zo goed werkt als voor auto's of gsm's. Je krijgt namelijk fel schommelende en doorgaans veel te lage prijzen. Daarom moet de markt versterking krijgen. Je moet maatregelen nemen en mechanismen hebben die leefbare prijzen verzekeren en die de voedselvoorraden beheren. Vergeet niet dat ook de landbouwopbrengsten zelf sterk kunnen wisselen van oogst tot oogst. In dat verband is het toch onbegrijpelijk dat wij wel verplicht olievoorraden aanleggen, maar geen voedselvoorraden. Is eten dan minder belangrijk dan olie?

Toch is er ook goed nieuws te melden. De helft van de 79 ACS-landen heeft zelfs nog geen voorlopig EPA-akkoord ondertekend met de Europese Unie. De ontwikkelingslanden beseffen dat daar ernstige risico's aan vasthangen voor hun eigen economie en landbouw. Dat is alvast een begin. De Afrikaanse landen, verenigd in de Afrikaanse Unie, zijn intussen ook tot een ietwat hoopgevend standpunt gekomen in verband met de EPA's. Ze willen er enkel mee doorgaan indien is voldaan aan enkele stevige voorwaarden. Een van die voorwaarden is dat zij de kans moeten hebben om hun regionale markten te versterken.

Goed bestuur maakt een groot verschil

De huidige mondiale economie is niet lief voor de landbouwers, dat weten we. En ze is evenmin lief voor de arme landen. Maar het blijft toch merkwaardig dat zoveel landen in de wereld hun eigen landbouwers niet respecteren en veel te weinig investeren in hun landbouw. Daardoor zijn die landen niet bij machte om te voorzien in

de eigen behoeften aan voedsel en andere landbouwproducten. Al even merkwaardig is dat veel landen het resultaat van hun harde labeur op het land zomaar exporteren en amper een poging ondernemen om dat te verhinderen. Ze houden de meerwaarde niet in eigen land. Hun economieën verwerken de landbouwproducten niet zelf, ze bevoorraden er niet hun eigen fabrieken mee. Hun landbouwers blijven tot vandaag slecht betaalde grondstoffen leveren voor de wereldeconomie.

Deze landen zijn het slachtoffer van het dogma dat zelfs arme landen hun opkomende industrie niet mogen beschermen. Ze moeten meteen opereren op een ongeremde vrije wereldmarkt waardoor het voor hen extra moeilijk en eigenlijk onmogelijk is om een volwaardige welvaartsmachine op te bouwen. Het is duizendmaal jammer dat degenen die het voor het zeggen hebben – vooral de economisch sterke landen en de toonaangevende mondiale beheersinstrumenten als de Wereldhandelsorganisatie – niet kunnen of willen inzien hoe dramatisch dat is.

Het zou nochtans anders kunnen. West-Afrikanen zouden zelf hun katoen kunnen verwerken in hun textiel- en confectiefabrieken. De landbouw in vele landen en regio's van Midden- en Zuid-Amerika, de Caraïben, Afrika en Azië zou kunnen samenwerken met een voedings- en verwerkingsnijverheid die levert aan de lokale of de regionale markt. Een productief platteland zou er een krachtige motor kunnen zijn voor een duurzame economische ontwikkeling. Het blijft dus een jammerlijke zaak dat die samenlevingen op één mank landbouwbeen blijven lopen en niet investeren in industriële ontwikkeling en in de ontwikkeling van diensten die kunnen zorgen voor meer welvaart in eigen land.

Het moet ook anders kunnen. Neem Zuid-Korea of Taiwan, nu allebei rijke landen. Neem Congo of Zambia, allebei straatarm. Hoe komt het toch dat die twee laatste amper vijftig jaar geleden welvarender waren dan de eerste twee? Om dat te verklaren, moeten we op zoek naar de verschillen. Zuid-Korea en Taiwan hebben gekozen voor een vooral familiale en productieve landbouw gericht op de eigen noden. Dat heeft hun geen windeieren gelegd. Hun landbouw heeft hun de kans verschaft om hun industrie op te bouwen.

Dit is belangrijk genoeg om het nog eens op een andere manier te herhalen. Alle rijke landen hebben altijd hun eigen landbouw beschermd – ook als dat betekent dat ze hun voedsel duurder betalen – en dat heeft hun niet belet om rijk te zijn. We moeten opnieuw inzien dat rijke landen hun beschermde landbouw productiever hebben gemaakt om vervolgens middelen en mensen te kunnen vrijmaken en daarop hun industrialisering en welvaart te bouwen. Hoe je het draait of keert, het zijn de samenlevingen en de overheden die zulke keuzes kunnen maken én waarmaken. De markt is op zichzelf grotendeels onmachtig hiertoe.

Zelfs met nog amper zes procent van de werkende mensen die boer of boerin zijn, trekt industrieland Zuid-Korea nog altijd 13 procent van het overheidsgeld uit voor landbouw. India besteedt 16 procent voor 60 procent van de bevolking, China 7,2 procent voor 45 procent. De regeringen van Kameroen, Burundi of Soedan, waar zeventig tot negentig procent van de mensen in de landbouw werkt, goed voor bijna de helft van het nationale inkomen, spenderen minder dan twee procent van hun geld in die belangrijke economische sector.

Daar hoeft geen tekeningetje bij. Vooral in de Afrikaanse landbouwsamenlevingen, maar ook in bijvoorbeeld Indonesië of Colombia, laat de regering de boeren en

boerinnen stikken. Van een degelijk landbouwbeleid of sociaal-economisch beleid is nooit sprake geweest. De overheid heeft de landbouw en het platteland verwaarloosd en die janboel verder laten ophopen in de uitdijende steden. Meer dan eens is er ook sprake van een botsing van belangen. Vele politici of hun familie verdienen een riant inkomen omdat ze belangen hebben in de exportlandbouw of omdat ze de invoer controleren van rijst of ander voedsel uit het buitenland. Ook daarom verdedigen zij niet de belangen van de eigen boeren.

De plattelandsvlucht en de volgelopen steden hebben de voorbije decennia nog verder geleid tot minder aandacht voor de boeren. Politici vrezen nu meer de kwaadheid van de hoofdstedelijke inwoners vlakbij over dure voedselprijzen, gevolg van een landbouw die door verwaarlozing onvoldoende eten kan voortbrengen. De boeren vormen veel minder een bedreiging voor hun macht, want zij creperen meestal eerder in stilte op het platteland dan dat ze in de stad hun eisen hard komen maken.

Stilaan wordt het opnieuw anders

Wie goed zoekt, vindt aanwijzingen dat onze wereld verandert. De Afrikaanse landen hebben in hun verklaring van Maputo beslist om tien procent van de overheidsmiddelen te investeren in hun landbouw. Twee kanttekeningen dringen zich meteen op. Dat is niet slecht... als ze het echt doen. Te veel van die verklaringen zijn immers dode letter gebleven. En, ten tweede, tien procent is in elk geval nog veel te weinig.

Links en rechts zal ook de vraag vallen of dit hun industrialisering niet zal hypothekeren. Het enige juiste antwoord is: neen, net niet. Burkina Faso slaagt er wel in om ruim zeventien procent van zijn overheidsbudget voor de landbouw te reserveren. Er is geen reden waarom andere Afrikaanse landen niet minstens dezelfde financiële inspanning zouden kunnen leveren.

Wat kan een nationale overheid concreet doen? In de eerste plaats moet ze zorgen voor leefbare prijzen en voedselvoorraden verzekeren, belangrijke ambities die we al hebben vermeld. Bij het doorploegen van tientallen jaren van studies, in totaal vele duizenden pagina's, komen daarnaast meestal nog de volgende zaken tevoorschijn.

Allereerst moeten landen een goed grondbeleid voeren, zodat de familiale landbouwers over voldoende grond beschikken om te kunnen boeren. Dit kan moeilijk te veel worden beklemtoond. Zeker nu stijgende landbouwprijzen de landbouw opnieuw aantrekkelijk maken voor kapitaal dat de wereld rondreist op zoek naar maximale winst, dreigt de kapitaalintensieve agro-industrie nog meer grond in te pikken ten nadele van de familiale landbouw die de wereld zo hard nodig heeft.

Een overheid die even logisch nadenkt, weet meteen wat er nog meer van haar wordt verwacht. Ze moet erover waken dat haar familiale boeren toegang hebben tot krediet om te kunnen investeren. Zo kunnen ze hun werk beter doen en hogere opbrengsten realiseren.

Bovendien moet de overheid ervoor zorgen dat boeren niet enkel aan geld kunnen raken, maar dat ze daarmee ook effectief goede zaden, meststoffen en bestrijdingsmiddelen op de kop kunnen tikken. De garantie moet er zijn dat die zogenaamde inputs op de een of andere wijze beschikbaar zijn. Of ze worden geleverd door de privésector, door overheidsinstellingen of boerencoöperaties, is in eerste instantie van ondergeschikt belang.

Een overheid die een maximaal duurzame en goed presterende familiale landbouw wil, moet ook investeren in onderzoek, in opleiding en training. Heel belangrijk is voldoende voorlichting over duurzame, agro-ecologische landbouw. Dat wordt nu te veel uit het oog verloren.

Als het dan tijd wordt om te oogsten, blijken snel de andere noden. De overheid moet zorgen voor een goede infrastructuur om de landbouwproducten in de eerste plaats op de lokale, nationale en regionale markt te krijgen: wegen en andere vervoersvoorzieningen natuurlijk, opslagcapaciteit ook, een goede marktorganisatie, het doorstromen van nuttige marktinformatie via radio, gsm, internet of wat dan ook. Het is ook aangewezen om na te denken en te analyseren wat een goed intern marktbeleid inhoudt. Mogen bijvoorbeeld de grote internationale supermarktketens het land binnen of krijgen de eigen winkeliers voorrang?

Wat een land niet uit het oog mag verliezen, is dat het ook moet zorgen voor de verwerking van de landbouwproducten. Het is wijs om een eigen voedselindustrie op gang te trekken om de eigen markt te bevoorraden. Zo ontstaan voedselketens waarvan de meerwaarde zich vertaalt in inkomens voor heel veel mensen in eigen land. Je creëert met andere woorden meer welvaart en welzijn in de eigen samenleving.

En ten slotte zal een verstandige overheid beseffen dat geen enkel beleid resultaat kan opleveren indien het niet wordt gevoerd in overleg en in volle samenwerking met de boeren en met hun organisaties.

Een grote verantwoordelijkheid

De verantwoordelijkheid van onze globale overheden, van lokaal tot mondiaal, is dus overduidelijk. Zij hebben de keuze: geven ze vrij spel aan een mondiale industriële landbouw die de machtsgreep ondergaat van de grootdistributie? Of geven ze voorrang aan een familiale landbouw die vooral lokaal en regionaal georganiseerd is en die een paar miljard mensen opnieuw levenskansen geeft doordat ze een eerlijke prijs krijgen voor hun werk en doordat de productie, verwerking en distributie van landbouwproducten hun een verantwoord inkomen biedt?

EEN DUURZAME VOEDSELKETEN, VAN BOER TOT SUPERMARKT BEDRIJVEN DRAGEN CRUCIALE VERANTWOORDELIJKHEID IN HET OPLOSSEN VAN DE VOEDSELCRISIS

Meer en meer kiezen bedrijven voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dat is een beloftevolle weg die ook mogelijkheden biedt voor een duurzame voedsel- en landbouwproductie. Wanneer bedrijven als Unilever en Carrefour vandaag echt de hand willen reiken aan de honderden miljoenen familiale landbouwers in de wereld, kunnen ze samen een duurzame uitweg uit de voedselcrisis vinden.

We vertrekken van een doorslaggevende vaststelling. De familiale boeren in de wereld zijn perfect in staat om de wereld van voldoende voedsel te voorzien en bovendien kunnen ze dat beter dan de industriële landbouw. Maar dan moeten ze daar wel de kansen toe krijgen. Ze moeten kunnen beschikken over voldoende goede grond en over de nodige middelen om te investeren in een productieve landbouw. Ze moeten kunnen rekenen op de overheid, zowel mondiaal, regionaal als nationaal, die voluit de kaart trekt van de familiale landbouw. En ze moeten tot een goed en eerlijk samenspel komen met de bedrijven die actief zijn in de landbouw, de voedselverwerking en de distributie.

Boeren gekneld tussen leveranciers en afnemers

Voedsel wordt niet enkel gekweekt, het moet ook verwerkt en verkocht raken. Dat is niet enkel een zaak van boeren, maar het gaat om een lange economische keten. En de plaats van de boeren in die keten is vandaag allesbehalve optimaal.

Op de website van Monsanto lezen we: 'Wij helpen boeren succesvol te zijn.' Multinationals pakken graag uit met dergelijke ambities of principes. Maar de feiten vertellen ons dat de één miljard driehonderdvijftig miljoen boeren meestal gekneld raken tussen hun leveranciers en hun afnemers. Dat is het resultaat van twee belangrijke veranderingen. Ten eerste maakt de evolutie naar industrialisering de

landbouwers sterker afhankelijk van de buitenwereld. Ze raken eraan vastgeketend, want ze telen geen eigen zaad meer en ze verkopen niet langer rechtstreeks aan de consument. En ten tweede worden de landbouwers daarbij geconfronteerd met bedrijven die almaar meer economische macht verwerven. Die mikken voluit op groei, kopen andere bedrijven over, gaan fusies aan en doen alles om meer marktaandeel te verwerven en de markt te domineren.

Laten we enkele cijfers spreken.

- 91 procent van de genetisch gewijzigde sojabonen die boeren gebruiken en zelfs 97 procent van de genetisch gewijzigde maïs komt van één bedrijf: Monsanto.
- Een kwart van de volledige voeding- en drankverkoop in de wereld is in handen van amper tien bedrijven, met Nestlé als grootste.
- Van alles wat mensen in de hele wereld kopen in winkels, wordt ruim acht procent aangekocht in een winkel van eenzelfde supermarktketen, Wal-Mart. Dit Amerikaanse bedrijf is dan ook veruit de grootste distributiereus.
- In veel landen zijn de vijf grootste distributiebedrijven goed voor zestig tot zelfs tachtig procent van de distributie.
- In Europa treden naar schatting nog slechts ongeveer 110 aankoopverantwoordelijken van supermarktketens op als tussenpersoon tussen 3,2 miljoen landbouwers en 160 miljoen consumenten.

Het zijn die multinationals van de input en de output die de boeren nu platwalsen. Ze gebruiken hun economische macht om hun marges te vergroten ten nadele van de afhankelijk gemaakte boeren die geen kant op kunnen. De leveranciers verhogen hun prijzen. En de afnemers verlagen hun prijzen, ze drukken op de verkoopprijzen die de boeren kunnen krijgen. Het trieste resultaat is dat de boeren de zeggenschap over hun bestaan, over hun leven verliezen. Je zult maar landbouwer zijn in de eenentwintigste eeuw...

Toch kan het anders Een duurzame voedselketen, van boer tot supermarkt

Het is zonneklaar dat ook de bedrijven een cruciale verantwoordelijkheid dragen in de verwezenlijking van een leefbare landbouw. Dat geldt zowel voor de toeleveranciers en de groothandelaars als voor de verwerkingsindustrie en de grootdistributeurs die vandaag wereldwijd sterk oprukken. Als ze werkelijk maatschappelijk verantwoord willen ondernemen, zullen die bedrijven natuurlijk financieel winstgevend moeten zijn. Maar evengoed zullen ze mee moeten waken over een sociaal en ecologisch duurzame landbouw. Dat is de beste en op lange termijn zelfs enige manier om zelf economisch te kunnen overleven. Essentieel is dat de boeren, die helemaal vooraan in de keten het voedsel voortbrengen, hun rechtmatige plaats krijgen. Bedrijven moeten er mee op toezien dat landbouwers loon naar werken krijgen en in goede omstandigheden kunnen boeren.

Natuurlijk is dit een gedeelde verantwoordelijkheid. Uitgebreid studiewerk leert dat de familiale boeren die moeten opboksen tegen een te sterke agro-industrie die geen rekening houdt met duurzaamheid, geen goede toekomstvooruitzichten hebben. Wanneer deze boeren daarentegen de markt domineren, zoals nu nog het geval is in vele landen en regio's, verwerven ze veel gemakkelijker hun plaats in de lange voedselketen. Deze inclusie is fundamenteel een samenspel van vier partners:

- de verwerkingsindustrie en meer nog de distributiebedrijven moeten bereid zijn om met de familiale boeren in zee te gaan;
- de boeren en hun organisaties moeten zich engageren om te voldoen aan de verantwoorde noden van de moderne voedselmarkten en de bedrijven die daarin actief zijn;
- de overheid moet een beleid voeren dat deze werking stimuleert;
- en als consument en als burger kunnen wij allemaal daadwerkelijk kiezen voor duurzame voedselketens.

Om de kloof tussen familiale boeren en de moderne voedselmarkt te overbruggen zijn twee zaken broodnodig. Bedrijven, boeren en overheid – en zo mogelijk ook de burgers-consumenten – moeten nieuwe vormen van samenwerking verkennen en uitproberen en elkaar daarin vinden. Verder komt het erop aan een zakelijke aanpak te combineren met een ontwikkelingsbeleid. Zowel de overheid kan daarin een rol spelen als ook bijvoorbeeld universiteiten en niet-gouvernementele organisaties met een stevige expertise op beide terreinen.

Koplopers tonen de weg

Alpro, een bedrijf uit de Vandemoortelegroep, sluit langetermijnovereenkomsten met zijn sojaboeren. Bovendien staat Alpro de boeren bij in hun productieproces en zorgt het voor een vergoeding wanneer de oogst mislukt.

Enkele jaren geleden besliste Chiquita dat zijn bananen voortaan duurzaam geproduceerd moesten worden. Het bedrijf ging daarvoor in zee met Rainforest Alliance dat de bananen van Chiquita certificeert. Die koersverandering leidde intussen al tot merkwaardige gevolgen. Zo getuigt Gilbert Jiménez, leider van de vakbond van bananenarbeiders in het Midden-Amerikaanse land Costa Rica: "Tien jaar geleden streden wij met onze vakbonden tegen Chiquita om een menswaardig loon, vandaag

gaan we samen met Chiquita lobbyen bij de supermarkten in Europa opdat zij genoeg zouden betalen zodat Chiquita ons een fatsoenlijk loon kan uitkeren.”

De ngo Vredeseilanden en de supermarktketen Colruyt werken al een aantal jaren samen. Bij de start ging het om een (mede)financiering van ontwikkelingsprogramma's in Indonesië en Benin. In 2006 werd het project voor beide partijen veel boeiender. Het kwam tot een concrete samenwerking voor de productie en de verkoop van rijst in Benin, in de eerste plaats voor de lokale markt. Dit gezamenlijke project is gericht op de verbetering van het inkomen en het welzijn van de boeren en boerinnen. Colruyt brengt zijn expertise in op het vlak van kwaliteitsverbetering en commercialisering. Zo kan deze rijstteelt een hefboom voor ontwikkeling worden. Zowel Vredeseilanden als Colruyt willen samen leren hoe het mogelijk is om tot 'duurzame handelsrelaties' te komen tussen familiale landbouwers enerzijds en een supermarktketen anderzijds. Zo willen ze kennis en ervaring opdoen inzake het uitbouwen van een duurzame voedselketen.

Een aantal kleine boeren in Indonesië krijgt van Unilever een hogere prijs dan de marktprijs. Daar is een goede reden voor, want het bedrijf zit dringend verlegen om meer en betere zwarte sojabonen, een ingrediënt van de succesvolle zoete saus Kecap Bango. Daarom koopt Unilever de bonen rechtstreeks aan van de boeren om de kwaliteit te verbeteren, de productie te verhogen en de aanvoer te verzekeren. De boeren profiteren mee: doordat de tussenhandelaars wegvallen, krijgen ze een prijs die tien à vijftien procent hoger ligt. En zo verwerven ze een betere plaats in de productieketen.

We zijn niet naïef. Natuurlijk willen ook al deze bedrijven financiële winst blijven maken. We moeten kritisch blijven toezien of ze daarbij geen scheve schaats rijden. Denk bijvoorbeeld aan de kritiek die Unilever en zijn palmolieleveranciers in Indonesië krijgen. De winning van die palmolie zou niet duurzaam zijn.

We blijven dus kritisch. Maar als deze bedrijven zowel winst maken als de boeren daarbij een plaats onder de zon kunnen geven, schieten we in elk geval toch een eind op.

DE SAMENLEVING AAN HET WERK BURGER, CONSUMENT, GEORGANISEERDE SAMENLEVING EN BOER/BOERIN

Een productieve en moderne familiale landbouw die zich in de eerste plaats richt op de bevoorrading van de lokale en regionale markten, kan alle mensen voeden. Consumenten en samenleving moeten mee in de bres springen en de grote kloof dichten die hen nu scheidt van die familiale landbouw.

Burger versus consument

Als je vraagt of mensen bij hun aankopen van etenswaren de duurzame landbouw willen steunen en een voor de boeren leefbare prijs willen betalen, zullen velen volmondig ja zeggen. Maar bekijk dan eens ons echte aankoopgedrag. Er is heel veel kans dat wij als consumenten kiezen voor het goedkoopste discountproduct, dat het resultaat is van een bijna onmenselijke druk op de prijzen die de voedingsbedrijven en de landbouwers ondervinden. De realiteit is dat er tussen onze menselijke intenties en ons consumentengedrag dikwijls een kloof gaapt. De realiteit is dat de meeste mensen handelen als consumenten en kiezen voor het goedkoopste product in de supermarkt, wat nu net een product is waar de boeren het minst aan verdienen en waar we op tal van vlakken een niet-duurzame landbouw aan overhouden.

Aan het eind van de voedselketen, hoe lang of hoe kort ook, bevinden zich degenen die eten of verbruiken wat de landbouw voortbrengt. Meestal spreken we tegenwoordig van consumenten. Zij verdringen de 'klanten'. Boeren die rechtstreeks verkopen, zullen het toch nog over hun klanten hebben. De actieve rol van de consumenten beperkt er zich toe naar de supermarkt, winkel, markt of boerderij te gaan, uit het assortiment te kiezen, te betalen en liefst tevreden te consumeren.

De verantwoordelijkheid van de burgers-consumenten

Als burgers-consumenten en als samenleving hebben we nochtans een verantwoordelijkheid ten aanzien van de landbouwers en het platteland. We kunnen en moeten meer doen om duurzame voedselketens te bevorderen en om de kloof te overbruggen met een familiale landbouw die vooral voor de lokale markt produceert.

We hebben daar zelf alle belang bij. Want wie opwerpt dat de voedselprijzen al hoog genoeg zijn, beseft best dat de meeste boeren in de wereld decennialang niet konden leven van hun werk door al te lage prijzen. Net als iedereen hebben ze echter recht op een leefbaar inkomen. Maar ook van de nu gestegen prijzen – amper een compensatie voor de duurdere olie, meststoffen en bestrijdingsmiddelen – komt veel te weinig bij hen terecht: de opbrengst blijft hangen bij verwerkingsbedrijven en supermarktketens die hun marges vergroten. Dikwijls profiteren we ook als consument van de aankoopmacht van de supermarkten. Vergelijk maar eens de prijzen van eieren, melk, kippenvlees of varkensvlees met die van veertig jaar geleden. Als je de inflatie verrekent, zijn de prijzen nog altijd heel laag. En de consument heeft er nog een pak service inzake verpakking bij gekregen.

Toch doen ook de consumenten niet altijd een goede zaak. Soms verliezen zij, net als de boeren, wanneer ze zich niet of onvoldoende laten gelden op de voedselmarkt. Twee voorbeelden. In 2000 kregen de boeren in de Verenigde Staten twintig procent minder voor wat ze produceerden in vergelijking met 1970. Maar de consumenten haalden daar geen voordeel uit. Integendeel, voor hen geldt de omgekeerde evolutie, zij betaalden ruim 35 procent meer. De slogan ‘De consument is de echte winnaar van de vrije landbouwmarkten’ klinkt misschien wel mooi, maar is daarom nog niet altijd waar. Voor koffie is die evolutie nog frappanter. Vanaf het midden van de jaren negentig vertrouwt de wereld volledig op de vrije markt. Tien jaar later is het omzetcijfer van de detailverkoop van koffie verdubbeld, terwijl het inkomen van de betrokken koffieboeren tot de helft is gereduceerd. Terwijl de koffietelers zware klappen krijgen, leidt dat niet tot lagere prijzen in de winkel. Het tegendeel is zelfs het geval. De multinationals die de koffie verhandelen en verwerken, slagen erin om aan de ene kant de boeren minder te betalen en aan de andere kant de consumenten meer te laten betalen. Begrijpe wie het kan, maar het is in elk geval tweemaal kassa.

Een bijkomend probleem om de boeren en de consumenten dichter bij elkaar te krijgen, is dat consumenten er vaak een ‘industriële levensstijl’ op nahouden. Het is zeker niet langer de regel om groenten, fruit, aardappelen, vlees, brood en beleg te kopen om dan thuis te eten. Zelf koken is al evenmin evident. Als consument kiezen velen voor fastfood, diepvriesmaaltijden of kant-en-klaarbereidingen, die allerm minst het terrein van de korte keten en de familiale, duurzame landbouw zijn. Vele anderen eten wat de pot schaft in grootkeukens van bedrijven, scholen, administraties, ziekenhuizen of rusthuizen. Dit zijn evenveel – en snel groeiende – circuits waarin de korte keten en de familiale landbouw grotendeels afwezig zijn.

Het is tijd om te handelen. Consumenten hebben een essentiële rol te vervullen in de totstandkoming en de ondersteuning van een duurzame landbouw.

Duurzaam aankopen in de supermarkt

Wie in de supermarkt granen-yoghurt of een bereide maaltijd koopt, staat er niet bij stil langs hoeveel schakels zijn aankoop is gepasseerd: boeren, transporteurs, opkopers, groothandelaars, voedingsindustrie, supermarkten, ... de voedselketen is lang. De vruchten van een duurzame landbouw zijn niet altijd zo gemakkelijk te vinden in de langere voedselketen van gewone winkels en supermarkten. Soms liggen die nog net op het zevende schap of in de meest verloren hoek of soms zijn zelfs helemaal niet te verkrijgen. Dat is heel jammer, want veruit de meeste mensen kopen hier hun voedsel. Maar wie wat beter kijkt, ziet dat er vrij snel beweging in het aanbod komt. Een eerste snelle blik maakt al duidelijk dat de supermarkten een divers palet ontwikkelen van wat ze 'groene', 'bio' of 'duurzame' producten noemen.

Streekproducten

Zo zijn bijvoorbeeld streekproducten in grootwarenhuizen een assortiment in volle opgang. Streekproducten zijn afkomstig uit dezelfde streek of minstens hetzelfde land als waar ze te koop worden aangeboden. Wie langs de rekken loopt, kan zelf de oefening doen: waar komen de aangeboden aardbeien, asperges en tomaten vandaan? Van hier uit de buurt of van honderden of zelfs duizenden kilometers verder? Kaas van Damme tot Chimay, bier van Westvleteren tot Orval, van grondwitlof tot Elstar appels, we hebben een rijke keuze. Die streekproducten krijgen in sommige landen – zeker in Frankrijk en ook wel in Spanje – een speciale plek op de supermarktvloer en worden extra gepromoot.

Deze streekproducten brengen een bepaalde vorm van duurzaamheid met zich mee. Ze zijn mooi meegenomen om een gastronomisch of cultureel erfgoed te bewaren. Ecologisch presteren ze dikwijls ook beter. De afstand van boer tot consument is korter, zodat ons eten veel minder zogenaamde voedselkilometers op de teller heeft. Vooral wanneer energievretende kilometers worden vermeden – met de vrachtwagen of zelfs met het vliegtuig – verkleint de ecologische voetafdruk. En natuurlijk hoeft het geen slechte zaak te zijn voor de producenten of voor de lokale economie. Want er blijft meer van de economische meerwaarde ter plaatse en er is meer lokale werkgelegenheid. De aankoop van streekproducten is voor de boer een erkenning van zijn werk en van de kwaliteit ervan en kan zich ook vertalen in een leefbare prijs. Voor een goed begrip: streekproducten hoeven niet enkel ambachtelijk of kleinschalig te zijn geproduceerd om duurzaam te zijn.

Biologische producten

Distributeurs proberen al langer de tijdgeest te vatten. Kijk bijvoorbeeld maar naar het opduiken van biologische voeding in de supermarkten. Vroeger was de biosector een economisch randverschijnsel, dat buiten het beeld van de grootdistributie bleef. Op een bepaald moment ziet een grote distributieketen daar toch brood in. Bij succes breidt het assortiment zich uit. Andere supermarkten volgen. In Nederland biedt bijvoorbeeld Albert Heijn AH Biologisch aan, het huismerk met biologische producten. In België begon Delhaize in 1985 als eerste met bioproducten en creëerde al in 1989 zijn eigen biomerkt. Het bedrijf wijst op zijn samenwerking met de producenten en vermeldt uitdrukkelijk dat het dikwijls om kleine, lokale producenten gaat. Colruyt startte in 1991 met bio, in het kader van zijn milieuprogramma Green Line. De eigen bioproducten kregen ook daar een nieuwe merknaam: Bio-time. Deze supermarktketen

beklemtoont het ecologische ‘groene’ voordeel van bio. Ze speelt sterk haar laagste prijzen uit en maakt daarbij geen uitzondering voor bio.

De opkomst van de bioproducten is alvast in ecologisch opzicht een goede zaak. De biologische landbouw is milieuvriendelijk en draagt zeker bij aan een ecologisch duurzame landbouw. Toch is nuancering nodig. Ook in de biologische landbouw is de grootschalige agro-industrie actief. Veel bioproducten komen uit andere landen of zelfs continenten. Nog een andere mogelijke misvatting verdient aandacht. Het is niet doordat supermarkten biologische producten verkopen, dat de biologische boeren financieel beter af zouden zijn dan hun traditionele collega’s. Want de inkopers van de grootdistributie gebruiken evengoed hun aankoopmacht om te drukken op de prijzen van bioproducten.

Fair trade

Een kopje koffie of thee of een lekkere banaan – we zeggen er niet meteen neen tegen. Bananen in serres gaan kweken is niet echt de meest duurzame oplossing. Als we producten uit verre landen willen consumeren, kiezen we best voor het aanbod van fair trade.

Bij eerlijke handel in producten uit ontwikkelingslanden merken we dezelfde evolutie als bij biologische producten. Ook die producten vinden meer en meer hun weg naar de klassieke supermarkt, in een gamma dat van heel beperkt tot vrij uitgebreid is. Koffie en bananen zijn de bekendste fairtradeproducten, die dan ook niet toevallig tot de producten met het grootste marktaandeel behoren. Het financiële plaatje ziet er bij fair trade alvast beter uit voor de betrokken boeren. Eerlijke handel garandeert de producenten een prijs waar behoorlijk van te leven valt. En dat principe blijft overeind in de supermarkt. Wanneer hun producten dus buiten het veeleer beperkte klassieke fairtradercircuit van vooral de wereldwinkels raken, doen boeren een goede zaak. De hogere omzet vertaalt zich gegarandeerd in een hoger inkomen.

Fair trade tracht de economische keten zo kort mogelijk te houden door zo rechtstreeks mogelijk aan te kopen en tussenhandelaars uit te schakelen. Dat die keten opnieuw langer wordt door de verkoop via de supermarkt, is verdedigbaar vanwege de aanzienlijke omzetverhoging die ermee gepaard gaat. Maar het risico bestaat natuurlijk wel dat de eerlijke handelaars op termijn ook te afhankelijk worden van de grootdistributie. Fair trade staat voor een moeilijke evenwichtsoefening tussen groeien via de grootdistributie en de autonome groei van zijn eigen distributiekanaal.

Omdat fair trade een snelgroeiende markt is, komt de gevestigde voedingssector ook met nieuwe initiatieven onder de noemer fair trade of onder iets wat er nauw bij zou aanleunen: Utz Kapeh, Rainforest Alliance, Efico of Coffee Alliance, De traditionele bedrijven gooien zich volop in de strijd om de consument, met het argument dat ook zij het goed menen. De traditionele eerlijkehandelsorganisaties hebben het daar niet altijd gemakkelijk mee. Die eigen invulling van het concept fair trade door onder andere grote voedingsgroepen en grootdistributeurs stelt de traditionele eerlijkehandelsbeweging in elk geval voor een grote uitdaging.

Evengoed ontstaat er een groeiende discussie over wat allemaal eerlijke handel mag genoemd worden. Gaat het alleen om handel tussen Noord en Zuid, tussen rijke en arme landen? Of is eerlijke handel ook mogelijk in het Zuiden en zelfs in het Noorden? Kunnen bijvoorbeeld Europese boeren geen fairtradelabel verdienen?

Festival van labels

De verduurzaming van de langere keten vertaalt zich intussen in een heus festival van labels, van Label Rouge pluimvee of bio tot warenhuislabel. Steeds meer producten in de winkelrekken zijn getooid met almaar nieuwe labels die erop wijzen dat ze duurzaam zijn, groen of milieuvriendelijk, biologisch, sociaal verantwoord voortgebracht, streekproduct, fair trade, dat ze een gecontroleerde oorsprong hebben, enzovoort... Ze moeten de consument helpen om een duurzame voedingskeuze te maken die goed is voor de boer en goed voor het milieu. Soms lukt dat behoorlijk. De geïntegreerde fruitteelt die nog maar een fractie van de pesticiden gebruikt van wat vroeger gangbaar was, heeft intussen vrijwel de hele markt veroverd en is nu eigenlijk de norm in België.

Er zijn twee grote schaduwzijden aan het oprukken van de labels. In hun beginfase leiden veel labels tot een extra inkomen voor de boeren. En dat weegt op tegen de extra investeringen en bijkomende kosten, onder andere voor controle. Maar wanneer labels de algemene norm worden, zoals in het geval van de geïntegreerde fruitteelt, valt de markt weer in zijn gewone plooi. De extra kosten blijven bestaan, maar de extra inspanningen raken niet langer vertaald in een betere prijs. Het reële inkomen stijgt niet of daalt zelfs. Niemand kan ertegen zijn dat labels leiden tot meer ecologische duurzaamheid, maar het blijft uitkijken of ook de sociale en de economische duurzaamheid uit de verf komen. Met andere woorden, kunnen de boeren ervan leven?

Tweede grote schaduwzijde: de gewone consumenten – en dat zijn veruit de meeste mensen – worden tureluurs van zoveel labels. Daarenboven zijn de labels dikwijls onvoldoende doorzichtig, sommige labels waren ooit goede pioniers, maar breken onvoldoende door, nog andere zijn niet goed genoeg en helaas zit er ook rommel tussen die de consument noch de familiale landbouw vooruithelpt.

Eigenlijk is er dringend nood aan een alomvattend label dat het complexe verhaal van duurzaamheid vertelt in codes van A tot F. Dat is de verantwoordelijkheid van de overheid. Eventueel kan zo een duidelijk label worden gecombineerd met een diagram dat de scores weergeeft van een product op diverse deel terreinen zoals: hoe ecologisch is het? In welke mate zijn de werknemersrechten gerespecteerd? Is er een minimumprijs voor de producent? En hoe goed valt daarvan te leven? Momenteel lopen in Vlaanderen onderhandelingen hierover tussen de werkgroep landbouw van het Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling (VODO) en de minister van Landbouw Kris Peeters. Zo krijgen we misschien eindelijk een gemakkelijk antwoord op vragen als: biologische boontjes uit Kenia kopen? Of fair trade wijn uit Chili? Dan is het wellicht voluit neen tegen die boontjes en een halve ja voor die wijn. Dan blijft natuurlijk nog de vraag van de eerste schaduwzijde. Wie gaat dat betalen? Op de een of andere wijze zal dit verrekend moeten raken in een eerlijke, leefbare prijs.

Kijk uit voor promoties

Promoties zijn natuurlijk heel aantrekkelijk, maar als consumenten moeten we er goed mee opletten. Want achter die promoties schuilen meestal boeren en boerinnen die met het mes op de keel grote hoeveelheden moeten leveren voor minimale prijzen. Kijk daarom uit voor promoties, een voordelig aanbod komt niet zomaar uit de lucht vallen.

Eet minder vlees

Voor het op ons bord belandt, vreet vlees ontzettend veel grond en granen. Als alle mensen zoveel vlees zouden willen eten als de Belg of de noorderling, kan de aarde al dat vlees gewoonweg niet produceren. Veel vlees eten vergroot dus drastisch onze ecologische voetafdruk, die snel uitkomt boven ons eerlijke aandeel in wat de aarde kan voortbrengen. Minder vlees eten is dus heel sterk aan te raden en is eigenlijk zelfs een plicht. Daarom kunnen we best massaal het initiatief ‘donderdag veggiedag’ omarmen en alvast elke week één dag vleesloos door het leven gaan.

Laat de korte keten bloeien

Als consumenten hebben we nog andere mogelijkheden dan de meest duurzame keuze maken bij de aankoop van ons eten in de supermarkt of de winkel. We kunnen, naast die lange voedselketen, ook een essentiële rol vervullen in de totstandkoming van een kortere en meer rechtstreekse keten tussen consumenten en landbouwers. Soms nemen consumenten daarbij zelfs het initiatief.

Kopen op de hoeve

Als consumenten – op zoek naar duurzame, lekkere en smaakvolle producten – kunnen we ervoor kiezen om ons eten rechtstreeks bij de boer te halen. In Vlaanderen vinden mensen de weg naar heel wat boeren die op hun hoeve aan thuisverkoop doen. Sommigen verwerven zelfs enige bekendheid en worden min of meer ‘bekende boerderijen’, zoals de Dobbelhoeve, Catharinadal, het Bioschuurke en ‘t Dischhof. Klanten kunnen er terecht voor producten die zowel afkomstig kunnen zijn uit de gangbare als uit de biolandbouw. Maar altijd zijn ze lokaal geproduceerd.

Van gewone markten, boerenmarkten en biomarkten

Onze landbouwers zijn ook te vinden op boerenmarkten en biomarkten waar ze rechtstreeks hun klanten bedienen. Vooral in het Pajottenland en rond Gent zijn er wekelijks boerenmarkten. In Antwerpen-stad is er een maandelijkse bioboerenmarkt en elke week is er één in Heist-op-den-Berg. Uiteraard staan er ook boeren op vele gewone markten, zowel met producten uit de gangbare landbouw als uit de biolandbouw. Dat is opvallend in het Brugse.

Laten we eens een kijkje nemen in Brazilië. “Vroeger werkten we van ‘s morgens tot ‘s avonds en we hadden nooit geld om iets te kopen”, vertelt Rosangela terwijl ze de stremmende melk roert. “Je kunt niet begrijpen hoeveel dit voor ons betekent”, vult haar man Clairton aan, die op de coöperatieve markt van het nabijgelegen Zuid-Braziliaanse stadje Erechim hun eigen kaas verkoopt. “Als het crisis is op de markt of op de graanbeurs in de Verenigde Staten, hebben wij daar geen last van. Onze koeien brengen melk voort, we maken er kaas van en we verkopen die zelf. We hebben hier onze klanten en daar beleven we genoeg aan.” Valdecir Balen, vader van Clairton, vult aan: “Onze grootste overwinning is de markt van Erechim. Als kleine boeren

konden we niet meer overleven van granen. We zijn overgeschakeld op groenten en fruit. Zo zijn we rechtstreeks aan de consument gaan verkopen en ons leven is veel verbeterd. De jeugd kent nu niet meer die drang om het platteland te verlaten.”

Groente- en fruitabonnementen

Voorals in Oost-Vlaanderen tekenen veel mensen in op een groente- en/of fruitabonnement dat wordt aangeboden door bioboeren. Hun bedrijven luisteren naar namen als De Wassende Maan, de Zonnekouter en De Kollebloem. De klanten kopen rechtstreeks bij de boer een pakket van groenten en/of fruit. Die pakketten worden wekelijks aangeleverd op een vast afhaalpunt. Dat kan een winkel zijn, een wereldwinkel of een garage bij iemand thuis. Op dit ogenblik zijn er 110 afhaalpunten in Oost-Vlaanderen. De abonnementen worden gesloten voor een vaste periode van bijvoorbeeld drie maanden.

Een leefbare prijs

De Braziliaanse coöperatieve markten en winkels, de Europese boerderijverkoop, groente- en fruitabonnementen en boerenwinkels, de Senegalese melkkiosken of fruitsapverkoop of nog zoveel andere boereninitiatieven in de hele wereld hebben allemaal veel met elkaar gemeen. Door een rechtstreekse relatie tussen boer en consument kunnen landbouwers een leefbare prijs verdienen. Die is voldoende om hun kosten te dekken en hen er fatsoenlijk van te laten leven. Net omdat de tussenschakels wegvallen, die nu bijna als parasieten leven van het werk van de boeren, betalen de consumenten niet meer dan elders. En de boeren verdienen er veel meer aan. Daar moeten ze wel harder voor werken, maar het is werk dat rendeert. Als er toch soms prijsverschillen optreden, hebben die vooral te maken met kwaliteitsverschillen. Heel belangrijk in de korte keten is dat de landbouwer in grote mate verzekerd is van de afzet. Hij of zij kan vrij goed inschatten wat de verkoop op markten, via groenteabonnementen of boerenwinkels zal opleveren.

De rol van de overheid

De overheid kan deze rechtstreekse banden tussen boeren en consumenten bevorderen. En ze moet zeker vermijden dat onaangepaste, onoordeelkundige of ronduit overdreven regelgeving de ontwikkeling van de korte keten benadeelt of zelfs verhindert.

Nog actievere consumenten

Als consumenten kunnen we nog actiever zijn door bijvoorbeeld de verdeling van groenteabbonnementen te organiseren, aan te sluiten bij een voedselteam of lid te worden van een voedselcoöperatie.

Voedselteams

Voedselteams doken op in 1996. Vredeseilanden, Wervel en Elcker-Ik Leuven namen dit initiatief om de duurzame landbouw te bevorderen door relaties te leggen tussen boeren en consumenten. Consumenten vormen groepen of teams van tien tot twintig leden, meestal zijn dat gezinnen. Samen bestellen zij hun voedingsmiddelen, waarbij ze kunnen kiezen uit een gevarieerd aanbod van groenten, fruit, zuivelproducten, dikwijls ook vlees, brood of andere graanproducten en soms ook wereldwinkelproducten. Behalve voor die laatste komt het aanbod van lokale boeren, die daarom niet allemaal om de hoek wonen, maar wel in de ruimere streek van het voedselteam. De producenten leveren de bestelde waren wekelijks af op een centraal punt, meestal bij een van de leden thuis. Het team organiseert van daaruit de distributie. Voedselteams moeten kunnen rekenen op redelijk wat inzet van de aangesloten leden voor bestellingen, verdeling en betaling. Niet iedereen heeft daar tijd voor of kan het blijven opbrengen. Dat veroorzaakt wel wat verloop. Ook het vinden en behouden van een geschikte plaats blijkt niet altijd vanzelfsprekend.

Opvallend is dat veel voedselteams nog andere activiteiten ontplooiën, recepten uitwisselen, een etentje of een drink organiseren, een bezoek brengen aan een van de boeren en elkaar op de hoogte houden van interessante initiatieven... Intussen omvat de kleine beweging van voedselteams ongeveer honderd groepen met in totaal 1800 gezinnen. Maar de regionale verschillen zijn groot. In Oost-Brabant, vooral in de streek van Leuven, en in Limburg zijn er de meeste voedselteams. In de andere provincies zijn er heel wat minder. En in West-Brabant is het een totaal onbekend verschijnsel. Daar zijn dan weer meer boerenmarkten en hoeve winkels.

Het is nog te vroeg om te oordelen hoe groot het potentieel van voedselteams kan zijn. De inzet die nodig is en de praktische beslomeringen vragen meer moeite dan wanneer je alles in de supermarkt haalt. Sommige formules vergen net iets minder moeite.

Voisins de Paniers

In Bretagne heeft een consumentenvereniging een gelijkaardig initiatief uit de grond gestampt, *Voisins de Paniers*. De verantwoordelijke Julie Dupetitpré vat kort het afgelegde traject samen: “Hier in de streek zijn geen markten of grotere steden maar wel veel landbouwers. Enkele mensen namen het initiatief om zich als consumenten te verenigen met die lokale boeren. In het hoofddepot komen al hun producten aan en worden ze verdeeld. Van daaruit vertrekken ook de manden naar vier kleinere depots. Na twee jaar zijn er nu tweehonderd leden en we leveren zowat tachtig manden per week. Ongeveer vijftig producenten werken met ons samen. We garanderen hun een correct inkomen voor hun werk. Dat gaat goed. Er komen nieuwe depots bij en we groeien nog. De leden bestellen wekelijks, en dat kan via de website.”

De leden van *Voisins de Paniers* zijn gemotiveerd, zoals blijkt uit enkele gesprekjes, met Luc Baillaigéau bijvoorbeeld: “Ik ben tegen supermarkten. Hier vind ik alles van mijn gading want hier ken je de producenten, je weet hoe ze telen, het is lekker eten en het is niet duurder. Soms is een product goedkoper in de supermarkt, maar dan krijg je niet dezelfde kwaliteit. Hier krijg je goede kwaliteit en een eerlijke prijs. En je weet waar het geld naartoe gaat. In elk geval belandt het niet in de zakken van de CEO van een groot bedrijf.” Iemand voert nog een extra argument aan: “Met deze streeklandbouw vermijden we transport door heel Frankrijk of heel Europa.” Anne Héry is lerares. Ze kent de landbouwers en weet dat hun werkwijze wordt opgevolgd. “Zo stimuleer je de lokale productie. Ik verkies werk te geven aan de mensen om me heen. En wat ze leveren is ook traceerbaar. Dit voedsel is veiliger.” Haar overtuiging is ook politiek: “De burger moet de zaken in handen nemen en dit alternatief voor de supermarkten mee helpen ontwikkelen, want de politiek zorgt niet voor evenwicht tussen beide systemen. *Voisins de Paniers* werkt veel democratischer. De boeren zorgen voor goede producten en met ons geld belonen we rechtstreeks hun werk.”

Community supported agriculture

Heel succesvol in de Verenigde Staten is *community supported agriculture*. Daarbij sluit een aantal klanten een overeenkomst met ‘hun’ boer. Daardoor verwerven ze het recht op een aandeel in de oogst. In de meeste gevallen gaat het vooral om groenten. Soms oogsten de klanten zelf, soms nemen ze nog meer werk op zich. In de VS is het aantal van deze initiatieven gegroeid van vijftig in 1990 tot meer dan duizend. Er zijn minstens honderdduizend gezinnen bij betrokken. De formule is intussen ook overgewaaid naar Europa. Zo telt ‘t Open Veld in Heverlee (Leuven) een honderdtal leden.

Coöperaties van boeren en consumenten

Soms vinden boeren en consumenten elkaar in één organisatie. Keren we terug naar Brazilië waar Rosangela en Clairton hun klanten niet alleen vinden op de markt van Erechim. Ook de winkel van de coöperatie Nossa Terra verkoopt hun kaas, dag na dag. Het gaat niet om een klein winkeltje, maar veeleer een kleinere supermarkt. Zowat alles is er te koop. De verantwoordelijke van de coöperatie Marlene Pasquale geeft een welkom woordje uitleg: “Onze coöperatie van familiale landbouwers en consumenten Nossa Terra is opgericht in 2001. Voor sommige familiale verwerkingsbedrijven is dit het belangrijkste verkooppunt. De coöperatie telt ongeveer 240 leden. Dat zijn dus zowel producenten als consumenten. We hebben deze relatie gelegd zodat de

consumenten uit de stad hun mening kunnen geven over de kwaliteit van wat de landbouwers aanbieden en hun voorkeur kunnen uitdrukken.”

Enkele boeren in België zoeken in dezelfde richting. In het centrum van Brussel opende eind mei 2007 voor de tweede maal Boeregoed-Côté Soleil. De eerste keer lukte het niet. Maar ze leerden van hun fouten. In hun winkel willen de boeren van de coöperatie Boeregoed hun streek-, hoeve- en biologische producten uit het Pajottenland verkopen aan de Brusselaars. En de klanten worden uitgenodigd om toe te treden tot de coöperatie. De toekomst zal uitwijzen of en hoe goed dit lukt.

Online bestellen bij de boer kan ook, bijvoorbeeld bij Hartenboer, een vereniging waarvan landbouwbedrijven in het Hageland en Limburg gebruik maken om hun producten te verkopen.

Boeren en wereldwinkeliers: partners?

Sommige wereldwinkels of andere fairtrade-initiatieven voelen zich niet alleen verbonden met boeren in het Zuiden. Ze zoeken ook aansluiting bij de lokale, familiale landbouw. Dat doen ze bijvoorbeeld door zich in te schakelen in een zo kort mogelijke keten tussen landbouwers uit de regio en de consumenten die de weg naar de wereldwinkel weten te vinden. De wereldwinkel kan bijvoorbeeld een afhaalpunt zijn voor de groenteabbonnementen of voor de leveringen van een vereniging van boerenproducenten. Lokale boeren en wereldwinkeliers kunnen misschien best partners zijn en de handen in elkaar slaan. Dan zouden de klanten er terecht kunnen voor een veel ruimer aanbod, zowel van fairtradeproducten uit het Zuiden als van heel diverse voedingsproducten van onze familiale landbouw. Dan zouden bijna zeker ook veel meer mensen goede klanten worden van die winkels.

Korte keten als hefboom voor een duurzamere lange keten

We stellen vast dat de korte voedselketen op heel wat plaatsen opnieuw aan belang wint en dat vele boeren er hun tijd en energie in steken. Dit wijst erop dat die boeren niet zo opgezet zijn met de lange voedselketen die hen maar moeilijk laat overleven. De korte keten is ook een signaal aan de consumenten dat zij een keuze kunnen maken: zij kunnen de familiale landbouwers ondersteunen door hun een beter inkomen en meer zekerheid te verschaffen. Hun keuze om rechtstreeks in te kopen bij de landbouwers, maakt een groot verschil en is dus belangrijk. De korte keten roept met andere woorden de consumenten op om hun verantwoordelijkheid te nemen.

Een tweede heel belangrijke rol van de korte keten is dat zij de lange keten duurzamer kan maken. Succesvolle korte ketens kunnen immers economische druk uitoefenen op de voedingsindustrie en de grootdistributie. Wanneer ze meer consumenten weten te bereiken en dus aan kracht winnen, profileren korte ketens zich als een levensvatbaar alternatief en dan treden ze in concurrentie met de grootdistributie. Dit is zelfs het geval indien ze doorbreken bij relatief kleine niches van interessante consumenten. Geconfronteerd met die economische druk zien supermarktketens zich verplicht om te reageren en hun eigen lange keten te verduurzamen. Dit lijkt een correcte en overtuigende redenering. Maar klopt ze ook? Laten we even kijken naar wat zich op het terrein afspeelt. We hebben gezien hoe bioproducten, streekproducten, fair trade en allerlei labels hun plek veroveren in de supermarkten. De ene supermarkt stapt al sneller mee dan de andere, ze doen het in verschillende mate en je krijgt de meest verscheiden invulling van het begrip

duurzaamheid. Het is bovendien niet met zekerheid uit te maken wat hen het meest in beweging brengt. Is het de korte keten? Of de kritische consument? Of de samenleving die meer verantwoording eist? Of de opkomende beweging voor maatschappelijk verantwoord ondernemen? Speelt stilaan de druk van aandeelhouders die 'ethisch' willen investeren ook een rol? Altijd is er sprake van een samenspel van enkele of van al deze factoren, waarbij het van bedrijf tot bedrijf sterk kan verschillen wat doorslaggevend is. In elk geval is er evolutie. Wie voedsel koopt in de langere keten van winkels en supermarkten, krijgt een gevarieerder aanbod voorgeschoteld en kan al wat gemakkelijker een keuze maken die beter uitvalt voor de boeren.

Samenleving aan het werk

Gelijk waar we actief zijn in de samenleving, kunnen we de familiale landbouw ondersteunen. We kunnen in onze gemeente mee sleutelen aan de versterking ervan: de lokale overheid, scholen, bedrijven, horecabedrijven, organisaties allerhande, ziekenhuizen, culturele centra en verenigingen kunnen inspelen op de korte voedselketen en kiezen voor duurzame producten.

Het succesvolle model van de fairtradegemeenten kan ook inspiratie bieden. Daarbij is het de bedoeling dat er lokaal niet enkel een groter draagvlak wordt gecreëerd voor traditionele fairtradeproducten van boeren uit het Zuiden. Fairtradegemeenten hebben ook oog voor de promotie van de lokale voedselketen en betrekken daar hun inwoners en zeker ook de boeren van de gemeente bij. Voorlopig staan veel initiatieven op dat vlak nog in de kinderschoenen.

Als burger kunnen we overal aandringen op maaltijden en drank die ecologisch en sociaal verantwoord zijn. Voor alles moeten de producenten een prijs betaald krijgen waarvan ze kunnen leven. Leerkrachten en scholen kunnen hun leerlingen laten kennismaken met duurzame boerderijen. Consumentenorganisaties kunnen voor hun leden de voedselketen wegen in al haar aspecten. En niet te vergeten: als burgers maken we allemaal keuzes, om rechtstreeks bij de boer te kopen, om labelproducten aan te schaffen of om minder vlees te eten. We kunnen die keuzes ook propageren bij familie en kennissen, in onze buurt en omgeving en nog verder via de media van de gemeente, de school, het bedrijf, de samenleving of via de klassieke media.

ETEN OF DE KLIMAATVERANDERING BESTRIJDEN: EEN VALSE TEGENSTELLING

De jongste jaren is de overtuiging gegroeid dat we energiegewassen, omgezet tot zogenaamde biobrandstoffen, nodig hebben om de klimaatverandering tegen te gaan. Nu al worden ontzettend grote hoeveelheden voedsel omgezet in brandstof voor onze auto's. We krijgen een dilemma voorgeschoteld: kiezen tussen eten voor alle mensen of de opwarming van de aarde tegengaan. Ofwel voedsel hebben nu of de aarde bewaren voor toekomstige generaties.

Maar zelfs hier is de oplossing simpel. Het dilemma bestaat niet, het is een valse tegenstelling. Want aan de ene kant is de huidige productie van energiegewassen – van de eerste generatie – allerm minst klimaatvriendelijk. Zij vernietigt o.a. het regenwoud in Brazilië en Indonesië en maakt zo enorme hoeveelheden broeikasgassen vrij. Aan de andere kant snelt onze duurzame familiale landbouw ons te hulp. Die zorgt namelijk voor klimaatverkoeling doordat hij veel CO₂-neutraler is dan de industriële landbouw.

We moeten dus stoppen met de concurrentie te organiseren tussen voedsel en energiegewassen. De absolute prioriteit vandaag is eten, niet energie. De stekker moet zo snel mogelijk uit de biobrandstoffenindustrie worden getrokken, nog liever vandaag dan morgen. Met een voedselvoorraad van veertig dagen is het niet meer aangewezen om die keuze uit te stellen.

In tweede instantie moeten we heel kritisch kijken naar al het dierenvoer dat de wereld wordt rondgezeuld. De productie van almaar meer vlees vergt een veelvoud aan granen die niet meer beschikbaar zijn voor de mensen om te eten en de productie ervan gebeurt dikwijls niet zo milieuvriendelijk. Ook daarvoor sneuvelt veel regenwoud.

[besluit]

EEN HOOGDRINGEND TO DO-LIJSTJE

Voedselonrust steekt snel de kop op, op het platteland en meer nog in de steden. Hoe zou je zelf zijn als je honger hebt? Als we een productieve familiale landbouw willen die op een duurzame wijze voldoende voedsel voortbrengt voor alle mensen, zijn er dringende beslissingen te nemen. Er is dus werk aan de winkel. Dit is het boodschappenlijstje, met zaken die we niet mogen vergeten.

1. Zorg dat arme voedselimporterende landen over genoeg geld beschikken om te voldoen aan de dringende voedselnoden. Waak erover dat zij het nodige eten eerst lokaal en regionaal aankopen. Zo bezorgen ze de landbouwers ter plaatse of in de ruimere regio een beter inkomen en stimuleren ze hen meteen tot een hogere productie. Maak ook geld vrij voor het Wereldvoedselprogramma van de Verenigde Naties
2. Hypothekeer vooral niet de toekomst door ook over de landbouw heel onbedachtzaam vrijhandelsakkoorden te sluiten. Want de Wereldhandelsorganisatie, het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en alle landen die een volledig vrije landbouwhandel voorstaan, moeten toch eens uitleggen hoe het komt dat alle rijke landen altijd hun eigen landbouw hebben beschermd – ook als dat betekent dat ze hun voedsel duurder betalen – en dat hun dat niet heeft belet om rijk te zijn. Zien ze dan niet in dat rijke landen hun beschermde landbouw productiever hebben gemaakt om daarop hun industrialisering en welvaart te bouwen?
3. Stop met het uitrollen van de rode loper voor de agro-industrie en vergeet de mythe dat de exportgerichte industriële landbouw nodig is om de wereld te kunnen voeden. In Brazilië, hét land van de agro-industrie, zijn de familiale boerenbedrijven die over voldoende middelen beschikken aanzienlijk productiever dan de industriële landbouwbedrijven. De familiale boeren van tropisch Latijns-Amerika slagen erin om twintig tot zestig procent meer van de belangrijkste voedingsgewassen maniok, maïs en bonen te produceren dan de monocultuur van de industriële landbouw. Ze creëren ook meer werk, verdelen beter het inkomen en zijn ecologisch duurzamer. Voorwaarde hiertoe is dat de organisaties van familiale boeren die de belangen verdedigen van hun leden, worden versterkt in hun rol als gesprekspartner.
4. Stop met de huidige productie van energiegewassen die het voedsel opeist voor de fabrieken van biobrandstoffen. Die zijn trouwens zelfs slecht voor het klimaat, want voor de teelt van deze gewassen wordt oerwoud gekapt en de massale CO₂-uitstoot die daarbij vrijkomt, kunnen we wellicht pas compenseren na meer dan 400 jaar biobrandstoffen te gebruiken.
5. Stop de investeringen in projecten die geen rekening houden met het recht op voedsel van de lokale bevolking of die negatieve gevolgen hebben voor het milieu. Denk aan de vele reuzenstuwdammen overal ter wereld of aan de oprukkende palmolieplantages in Indonesië. Altijd moeten informatie en voorafgaande inspraak voor de lokale bevolking gewaarborgd zijn en moet die bevolking klachten kunnen indienen.

6. Maak dat landen en regio's het recht en de kansen hebben om hun landbouw in eigen handen te nemen. Zo vragen de Afrikaanse landen instrumenten aan de WTO om het aanbod te beheersen. Ze willen ondersteuning om grondstoffen te verwerken in de ontwikkelingslanden zonder dat ze daarbij hogere importtaksen moeten vrezen. En ze vragen fondsen om te kunnen overschakelen op alternatieve gewassen. Deze voedselsoevereiniteit biedt samenlevingen de kans om voorrang te geven aan het voortbrengen van voedsel voor de eigen bevolking en bijvoorbeeld dumping buiten te houden. Dit is geen pleidooi voor autarkie, wel de erkenning dat een lokale en regionale marktwerking voorrang verdient boven de wereldmarkt voor een goede economische ontwikkeling en duurzaamheid. Haal daarom landbouw en voedselproductie eindelijk weg bij de Wereldhandelsorganisatie. Want eten is geen koopwaar als alle andere. Geef deze fakkel door aan de Wereldvoedselorganisatie FAO en bezorg haar het mandaat om te zorgen voor een duurzame landbouw in de wereld. Dit kan al op de eerstvolgende FAO-top van begin juni 2008 in Rome.
7. Voorzie de nodige investeringen in een productieve familiale landbouw die allereerst voedsel produceert voor de lokale bevolking. Maak dus ook werk van het optrekken van de budgetten voor landbouw in de internationale samenwerking.
8. Zorg voor prijsstabiliteit en minimaal leefbare prijzen in de landbouw. Want voor voedsel werkt de markt, en zeker de wereldmarkt, niet zo goed. Je krijgt namelijk fel schommelende en doorgaans veel te lage prijzen. Daarom zijn maatregelen of mechanismen nodig die leefbare prijzen verzekeren en die de voedselvoorraden beheren, omdat ook de landbouwopbrengsten zelf sterk kunnen wisselen van oogst tot oogst. Het is trouwens ook niet logisch dat wij wel verplicht olievoorraden moeten aanleggen maar geen voedselvoorraden. Is eten dan minder belangrijk dan olie? Daarom is het verstandig om opnieuw grondstoffenakkoorden af te sluiten zoals bijvoorbeeld het koffieakkoord dat een tijdlang behoorlijk heeft gefunctioneerd. Voor de koffieboeren waren de prijzen toen veel meer voorspelbaar en ze konden er beter van leven. Bovendien betaalden de consumenten toen ook niet meer voor hun koffie, integendeel.
9. Diversifiëring is nodig om de negatieve gevolgen van specialisatie in een beperkt exportproduct te bestrijden. Als landbouwers verschillende soorten producten kweken, kunnen ze hun inkomensbasis differentiëren en lopen ze minder risico's. Ze zijn dan ook beter in staat om hun oogst plaatselijk te verwerken en in te staan voor productontwikkeling, kortom om meerwaarde te creëren. Ontwikkelingssamenwerking moet voldoende middelen reserveren voor capaciteitsopbouw en kennisversterking, zodat ontwikkelingslanden duurzame, kwaliteitsvolle producten op de markt kunnen brengen. Diversifiëring is gemakkelijker als middelen worden vrijgemaakt voor het versterken van de infrastructuur, het transport en de distributie voor de lokale markt.
10. Maak snel werk van een duurzame voedselketen, van boer tot supermarkt, waarin boeren verzekerd zijn van voldoende zeggenschap en inkomen. Zowel verwerkende bedrijven als distributieketens zijn daar mee verantwoordelijk voor. Overleg tussen deze bedrijven en ketens, de overheid en de landbouworganisaties kan erover waken dat de landbouwers loon naar werken krijgen en in leefbare omstandigheden kunnen boeren. Bedrijven hebben trouwens alle belang bij een duurzame voedselketen om te kunnen rekenen op een verzekerde toevoer van kwaliteitsvolle

producten door de landbouwers. De overheid legt regels vast voor een minimale duurzaamheid in de voedselketen die alle bedrijven moeten respecteren. Zij waakt er zeker over dat bedrijven geen monopolistische macht verwerven en daar geen misbruik van maken, niet ten aanzien van de boeren en evenmin ten aanzien van de consumenten.

11. Help mee in de Europese Unie een landbouwbeleid uitbouwen dat voordelig is voor de landbouwers en de samenleving van de EU en geen schade toebrengt aan de landbouwers in het Zuiden. De beste manier om dit tot stand te brengen is via aanbodbeheersing en importbeperkingen en de internalisering van alle externe ecologische en sociale kosten. Ontwikkelingslanden moeten vandaag al de mogelijkheid krijgen om hun lokale markten te beschermen tegen goedkope import.
12. Als burgers-consumenten en als samenleving hebben we een verantwoordelijkheid tegenover de landbouwers en het platteland. We kunnen en moeten meer doen om duurzame voedselketens te bevorderen en om de kloof te overbruggen met een familiale landbouw die vooral produceert voor de lokale markt. Wie voedsel koopt in de langere keten van winkels en supermarkten, kan meer en meer kiezen voor streekproducten, bio of fair trade. Tal van labels – vermijd de wildgroei – helpen ook om een duurzame voedingskeuze te maken, goed voor de boer en goed voor het milieu. Zo verduurzamen we de langere keten. Laat ook de korte keten bloeien. Als consumenten kunnen we ervoor kiezen om ons eten rechtstreeks bij de boer te halen. We kopen op de boerderij, op de boerenmarkt of in boerenwinkels. In sommige streken kunnen we opteren voor groente- en fruitabonnementen of ons aansluiten bij een voedselteam. In gemeente, school, bedrijf, organisatie kunnen we aandacht hebben voor de korte keten en voor duurzame producten. Het model van fairtradegemeenten kan ook inspiratie bieden.

Een productie van Vredeseilanden

[bronnen & links]

Belangrijkste bronnen

Dirk Barrez, *Koe 80 heeft een probleem. Boer, consument, agro-industrie en grootdistributie*, Epo i.s.m. Vredeseilanden, PALA.be e.a., 2007, 254 p.

www.vredeseilanden.be www.pala.be

Klik hier voor meer info en bestellen http://ikwilniet.org/bestelformulieren/bestelformulier_koe80.htm

Miguel Altieri en Clara Nicholls, *Agroecology And The Search For A Truly Sustainable Agriculture*, University of California, Berkeley, 2005, 291 p., zie o.a. p.150-151

<http://www.agroeco.org/doc/agroecology-engl-PNUMA.pdf>

Jason Clay e.a., *Exploring The Links Between International Business And Poverty Reduction: A Case Study Of Unilever In Indonesia*, Oxfam GB, Novib Oxfam Netherlands & Unilever, 2005, 67 p.

<http://www.oxfam.org.uk/resources/policy/trade/downloads/unilever.pdf>

DFID, Heath John, *2005 agriculture policy: an interim evaluation*, 2007, 70 p., zie o.a. p.68

<http://www.dfid.gov.uk/aboutdfid/performance/files/ev672.pdf>

FAO, *Low-Income Food-Deficit Countries' food situation overview*, april 2008

<http://www.fao.org/docrep/010/ai465e/ai465e07.htm>

International Institute for Environment and Development

<http://www.iied.org>

Sustainable Food Laboratory

<http://www.sustainablefoodlab.org/>

Nuttige weblinks

Waar koop ik hoeveproducten? www.fermweb.be www.hoeveproducten.be

Rechtstreekse verkoop van bioproducten: hoeve winkels, markten, groenteabonnements www.biodichtbijhuis.be

Een voedselteam in je buurt www.voedselteams.be

Streekproduct herkennen? www.streekproducten.be

Wegwijs in labels www.labelinfo.be

Minder vlees eten www.donderdagveggiedag.be

Lokale acties en verkooppunten van fair trade www.fairtradegemeenten.be